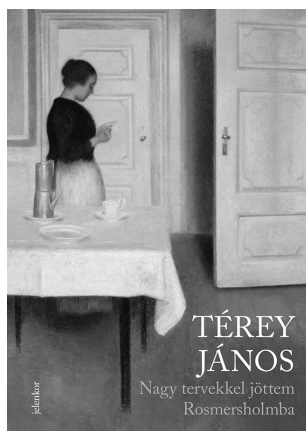

DÁVID PÉTER

„Rosmersholm bennetek van”

TÉREY JÁNOS KÖTETÉRŐL

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019
105 oldal, 2499 Ft

A kritika mindig nehéz műfaj. Vannak helyzetek azonban, amikor nagyon nehéz műfaj. A nemrég elhunyt költő posztumusz kötetéről írni legalábbis mindenképpen az. Ilyenkor érezzük igazán, mekkora ostobaság az ultima manus elve, hogy inkább a kultuszképzés kegyeletteljesebb műfajaihoz kellene nyúlni, nem száraz kritikát megfogalmazni Térey János *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba* című kötetéről.

A kritikus ilyenkor hárít, rigorózus szemöldökráncolással közli, hogy márpedig ő csak a feketén-fehéren leírt szöveggel fog foglalkozni, csak a vegytiszta költészet érdekli, és kizárólag a trópusok, alakzatok és szerkezeti elemek objektív és száraz világáról hajlandó beszélni, csak a borítóképtől a hátlap idézetéig, mégis – enyhítve némiképp azon a szemöldökráncoláson – örömmel tapasztalja, ha a könyv, amit vizsgál akár a kultuszképzés alapjául is szolgálhatna, hiszen egy erős hangú, jól megírt kötetről van jelen esetben szó.

Pedig az egyszerű, szürke borító egy levelet olvasó nővel és ajtókkal, a könyvesboltosokat frusztráló, nehezen megjegyezhető, viszonylag hosszú cím még nem sejtet sokat. Az Ibsen-átiratból kölcsönvett *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba* azonban a kötet elolvasása után megtelik jelentésekkel. A tervek olyan jövőre vonatkozó elgondolások, elvárások, amelyek – jelzi a múlt idejű igealak – sosem fognak megvalósulni. Kiábrándultságot, de akár beletörődést is tükrözhet a cím, amelynek legidegenebbként ható része mégis csak a helymegjelölés. Rosmersholm az a hely, ahol nem úgy mennek a dolgok, ahogyan elterveztük, ahol az optimizmus kifulladás, megtörik. Metaforikus tér: lehet Magyarország, Athén, a kilencvenes évek „borús és bezárt birodalma”, a Vendéglő a Zöld Vadászhoz, de akár maga Rosmersholm is. Jelzi, hogy a tervek feladásához, a beletörődéshez vagy a lázadáshoz, mint minden emberi cselekvéshez, tevékenységhez és gondolathoz kapcsolódik valamilyen térbeli jelenlét. A lokalitás – ahogy a cím is sugallhatja – igen erősen jelenik meg a kötetben. Az *Elfüggönyözött ország, a Vendéglő a Zöld*

Vadászhoz, A déli falvak és a kötetnek még jó néhány darabja, mind-mind azáltal nyerek el igazi jelentőségüket, hogy a bennük leírtak helyileg léteznek valahol. A szürke borítón hiányosan berendezett szoba egy nyitott és egy zárt ajtóval, a lefelé néző nőalakokkal vizuálisan próbálja meg a kiábrándultságot megmutatni. Az otthonnak erős túlzással nevezhető tér jelzi azt, amiről többször szó is esik a kötetben, hogy az épület, ahol élünk, tőlünk független sorssal is rendelkezhet. Olyan történelemmel, amelynek megértése, de akár csak leírása is, meghaladhatja képességeinket. Ilyen a Zöld Vadászhoz címzett vendéglő is, amelyen átgázol a huszadik század a maga véres és érthetetlen erőszakosságával. De ilyen Rosmersholm is, ahol Rosmer „zavart érez az erőben”, ahol furcsa bizsergést érez, és magának sem tudja megmagyarázni, mitől olyan beteg a fjord fölötti ingatlan.

A lokalitás kiemelt szerepe összetartó erőként is hat a többféle műfajból összeállított kötetben. Az első ciklus, az *Elfüggönyözött ország* hét költeményt tartalmaz. A ciklus címe sokféle jelentést hívhat elő. Az elfüggönyözés valamilyen titokra utalhat, olyasmire, amit kellemtelen lenne meglátni, egy olyan térre, ahová nem lehet benézni, vagy ahová a fény nehezebben jut el, ahogy a régi idők elsötétített betegszobáiba. Jelentheti azonban a külvilágtól elszakadt, önmagába visszahúzódó országot (hasonlóan az *Elfüggönyözött ember* című vers szereplőjéhez). Az olvasás először félrevezet minket, hiszen két görög témájú költemény nyitja a kötetet. Athénról, a kultúra egykori fővárosáról, a romlástörténet főszereplőjévé avanszált poliszról olvashatunk, majd Perszephoné anyjához szóló episztolája következik, az alvilágba vágyó, ambróziaundorral küzdő csitri-istennő demitologizált monológja. Ezek – később kiderül – mégis csak felvezetői azoknak a költeményeknek, amikben a személyes múlt (*Málnaföldek mindörökre*), a családi emlékezet (*A hajdú, a nagykun, a tót meg a jász*) és a nemzeti történelem (*Avartalanítod*) keveredik. Az elfüggönyözött ország itt már minden kétséget kizáróan Magyarország, amelynek történelméből sehogy sem sikerül avartalanítani a borzalmakat, hiába próbálkoznánk vele. A ciklust a *Barbaricum* kettős darabja zárja, amelyben a versben beszélő visszaemlékszik régi munkájára, arra, hogy hogyan szerkesztett egy kétes kulturális értékkel bíró női magazint. A *Barbaricum* nem csupán a régi, Pannónián túli terület, ahová már nem ér el a művelt Római Birodalom fennhatósága, hanem a híg női magazinok, az értéktelen kulturális értékek hazája – „Nehezen vettem tudomásul, hogy nálunk mindent kötelező lebütíteni”. A költemények egyszerű, köznapihoz közel álló, fanyar humorral párosított nyelve erősen szimbolikus, asszociációknak bőséggel teret adó költői nyelv.

A második ciklus, a kötet és az Ibsen-átirat címét viseli, mintegy centrális pozícióba helyezve a norvég drámaíró szövege alapján keletkezett parafrázist. Előtte azonban még egy novellával találkozunk, a már emlegetett *Vendéglő a Zöld Vadászhoz* című szöveggel. Ebben a második világháborútól indulva írja le Térey egy épület és a hozzá kötődő emberek történetét. A keretet a világégés kor még kislány Lili és egy kitömött, feketefülű vadkanfej párbeszéde adja. Ez a vadkanfej, amelyik állandó megfigyelője minden történelmi eseménynek, indítja be az emlékezés néha nosztalgikus, néha nagyon is fájdalmas munkáját. A tizenkét római számmal jelölt rövid fejezeten keresztül vitt történet a hetvenes években fejeződik be mintegy feloldva a korábbi borzalmakat (a nyilasok és a „felszabadító” orosz hadsereg katonái is jártak itt). A ciklus másik két darabja is a romlástörténet felé haladó épületet, emberi viszonyokat mutatnak be nagyon pesszimistán az *Utolsó idők* című prózaszöveggel fejezve be a kötetnek ezt a hangsúlyos részét felnagyítva, kozmikussá növelve a pusztulást, a romlást. A rövid novella a Hamletből vett vendégszöveggel zár: „Utánatok már csak a dudva és az üszög”

(Shakespeare dán királyfia a „rút világ”-ról beszél „dudvaként” és „üszöggént”). A *nagy tervekkel jöttem Rosmersholm* című drámai rész Hang szereplője azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy ezek a terek nem feltétlen rajtunk kívül vannak, de valamilyen belső tájként is működhetnek („Rosmersholm bennetek van”). A ciklus prózái feszített menetű, gyakran kihagyással élő, az olvasó figyelmét és aktív értelmezői részvételét megkívánó, érett nyelvű írások.

Az *Udvari kultúra* címet viseli a kötet harmadik ciklusa, amelyben nem Castiglione reneszánsz kori művelt, társasági udvari embere jelenik meg, hanem a hatalmat kiszolgáló behódoló, megalkuvó ember. Nem egyértelműen politikai, közéletéről szóló költemények ezek – noha ez az értelmezés is teljesen helytálló –, de mindenféle hatalomról szóló versek. A ifjú főnököt gátlástalanságra szoktató személyi edző (*Fiatal főnök a személyi edzőjével*), a többi birkát a vágóhídra csalogató Júdás-kos (*A Júdás-kos*), a kőszínház új igazgatója (*Régi színészek a kőszínházban*) de akár Isten is elképzelhető (*Az irgalmi negyedben*) olyanként, aki felülről, valamilyen hatalmi pozícióból szabályozza az alávetettek életét. Az ilyen viszonyban lévők magatartásformáit igyekszik felvázolni a ciklus jó néhány darabja. Be lehet hódolni, ahogy a halálba menő birkák, de fel is tehetjük a kérdést, ahogy az új igazgatótól tartó színészek: „Nem az a kérdés, / Adod-e Poloniushoz arcodat; / Hanem hogy lesz-e Polonius?” Lehet elfüggönyözött emberként is élni, aki tudomást sem vesz a valóságról, de felvetődik a lázadás lehetősége is a cikluscímadó darabban, az *Udvari kultúrában*. A kötetnek ez a vers talán a „legodamondóbb” költeménye, hiszen halmozással nyomatékosított erős kórképet mutat be, aminek zárlatában, az első versszak variációjában így ír: „Vasalt vagy, űzött és értelmiségi / Ott élsz, ahol az irodista az isten, / A sajtó élet vagy halál; / A klientúra kenyérért könyörög, / És cirkuszba zúdul a zöm”. Egy „panem et circenses”-parafrázisban az értelmiségi magatartásformát is felmutatja, azután a ciklus záró darabjában a hatalmat is megszólítja a kötet egyiptomi fáraóként megtestesítve azt. A versben egy átfestett falfestményen Tutanhamon szájmegnyitási szertartása látható, ami eredetileg az anyját ábrázolta. A hatalom saját túléléséért kozmetikázza a falfestményt, de akkor is csak „új szégyenre” tud újraéledni.

Az *Élete augusztusában* című utolsó ciklus többféle témájú költeményeket tartalmaz, például kiváló típusleírásokat. Az életművész (*Életművészet*), a kereskedő (*Kétféle sötét*), az énekes (*Látogatás egy frontembernél*) rövid, jellemző leírások. De található itt párvers is, legalábbis a különleges létállapotról szóló *Imához!*, és a nosztalgiaiát megszólaltató *Kilencvenes évek* tételmondata egyaránt: „az vagy, amire az elalvás előtti utolsó / Negyedórában gondolsz”. Van a ciklusban dalszerű szerelmes vers, haikuszerű háromsoros, ironikus egysoros – ezek a kevésbé erős, a többi közül némiképp kilógó szövegek, de a kötet két kiemelkedő darabja is ebben a ciklusban kapott helyet. A *Férfiak békülnek* ironikusan olvasható férfivers, ami az „erősebbik nem” háború iránti szenvedélyéről szól, hiszen „Felöklelik, apróra darálják, letarolják, / Sóval hintik föl egymást”, de küzdelmüket „mindig az anyák és feleségek sínylik meg”. Méltó lezárása a kötetnek a *Gyászmunkás*, ez a dialógussá kibontott önmegszólítás. A párbeszédese, kérdés-felelethől felépülő forma dinamikus löktetést ad az amúgy is gyorsan pergő rövid, keményen kopogó mondatoknak. A vers tengelyében pedig az a kérdés áll: „Gyászmunkás, milyen volt Magyarország, / Mielőtt az éjszakába fordult?”. A kiábrándító választ elmondva a visszaemlékező Gyászmunkás új munkát talál: „Temetem a birkatürelmet, / Mától lázadok.”

Az emlékezet, legyen az egyéni, mint az első állásra visszanéző *Barbaricum*, vagy közösségi, mint a *Vendéglő a Zöld Vadászhoz* című novellában, jelentős szervezőerő a kötetben. Lehet ez ironiával kevert nosztalgikus emlékezés („Mennyit imádkoztam, hogy legalább a kilencvenes évek iránt / Ne támadjon nosztalgia senki szívében” – írja a *Kilencvenes évek* nosztalgikusan), a régi, reményteljes időkhöz pozitívan viszonyuló, a jelenbe való beletörődés, és lehet a XX. század véres tetteit kihagyásokkal elmesélő kollektív emlékezet is. A múlthoz való viszony ugyanakkor többféle magatartásformához vezethet, amelyek közül talán, mivel a kötet utolsó szavában is, azaz súlyozottan van jelen, a lázadás a legfontosabb.

Ha nehéz is a kritika, a kötet végére kritikus rigorózus szemöldökráncolása feloldódik. Becsukódik a könyv, borítón egy nő levelet olvas. Nyitva az ajtó. Valaki kiment rajta...

